

ПРАВОВА ПРИРОДА ТА ВИДИ ПРАВОВІДНОСИН, ЯКІ ВИНИКАЮТЬ У ПРОЦЕДУРІ БАНКРУТСТВА

Заїка К. П.

Метою статті є з'ясування правової природи правовідносин, які виникають у процедурі банкрутства, зокрема, з'ясування місця і ролі адміністративних правовідносин у системі відносин запобігання банкрутству (неспроможності). Досліджено сутність та юридичну природу правовідносин, які виникають у процедурі банкрутства.

Проведено аналіз комплексних підходів науковців до поняття «правовідносини, які виникають у процедурі банкрутства», та до критеріїв, які лежать в основі такої диференціації.

Автор зазначає, що предметом правового регулювання процедури банкрутства є суспільні відносини, які виникають у процесі відновлення платоспроможності. На сьогодні існує безліч підходів до класифікації суспільних відносин, які виникають у процесі відновлення платоспроможності. На думку автора, найбільш актуальною класифікацією є поділ відносин на групи: за галузевою належністю: а) адміністративні; б) трудові; в) цивільні; г) фінансові; за змістом: а) основні; б) допоміжні; за сферою зв'язків між суб'єктами: а) горизонтальні; б) вертикальні.

Автор описує, надає власну характеристику відносинам, які виникають в процедурі банкрутства, та пояснює до якої групи правовідносин варто віднести ті чи інші відносини.

Автор відмічає, що в системі суспільних відносин, які виникають у процедурі банкрутства, важливу роль відіграють адміністративно-деліктні відносини. У своїй роботі автор розкриває їх поняття, зміст і структуру.

На думку автора, розмежування правовідносин потрібне для подальших досліджень, зокрема, для визначення видів відповідальності, розробки критеріїв ефективності адміністративної процедури у справах про банкрутство, спрямованих на посилення відповідальності арбітражного керуючого за його бездіяльність та/або неналежне виконання своїх повноважень та для подальшої розробки рекомендацій, спрямованих на вдосконалення роботи державних органів, підвищення рівня їхньої взаємодії при розгляді справ про банкрутство.

Як висновок автор стверджує, що адміністративно-деліктні відносини є невід'ємними складовими суспільних відносин, які виникають під час бан-

крутства, що пояснюється наступним, по-перше, державний орган з питань банкрутства є суб'єктом владних повноважень, по-друге, між зазначеними суб'єктами існують відносини підпорядкування; по-третє, для виникнення таких відносин достатньо волевиявлення суб'єкта владних повноважень, по-четверте, права та обов'язки сторін цих відносин встановлюються законом, по-п'яте, суб'єкт владних повноважень може застосовувати державний контроль, який проявляється у формі планових та позапланових перевірок діяльності арбітражного керуючого, по-шосте, результати перевірок оформлюються індивідуальними правовими актами, при цьому, відповідь скаржникам у межах перевірки дається з дотриманням вимог Закону України «Про адміністративну процедуру». Поряд з цим автор розглядає окремо адміністративно-правові відносини планування в процесі реалізації повноважень державного органу контролю.

Ключові слова: банкрутство, правовідносини, адміністративні правовідносини, орган контролю, адміністративно-деліктні відносини в процедурі банкрутства.

Zaika K. P. Legal nature and types of legal relations arising in the bankruptcy procedure

The purpose of the article is to clarify the legal nature of legal relations that arise in the bankruptcy procedure, in particular, to clarify the place and role of administrative legal relations in the system of relations to prevent bankruptcy (insolvency). The essence and legal nature of legal relations that arise in the bankruptcy procedure have been studied.

An analysis of the complex approaches of scientists to the concept of "legal relations that arise in the bankruptcy procedure" and to the criteria underlying such differentiation was carried out.

The author notes that the subject of legal regulation of the bankruptcy procedure is social relations that arise in the process of restoring solvency. Today, there are many approaches to the classification of social relations that arise in the process of restoring solvency. In the opinion of the author, the most relevant classification is the division of relations into groups: according to branch affiliation: a) administrative; b) labor; c) civilians; d) financial; by

content: a) basic; b) auxiliary; by the sphere of relations between subjects: a) horizontal; b) vertical.

The author describes and gives his own characteristics to the relations that arise in the bankruptcy procedure, and explains to which group of legal relations these or other relations should be classified.

The author notes that administrative-delict relations play an important role in the system of public relations that arise in the bankruptcy procedure. In his work, the author reveals their concept, content and structure.

In the opinion of the author, the separation of legal relations is necessary for further research, in particular, to determine the types of responsibility, to develop criteria for the effectiveness of the administrative procedure in bankruptcy cases, aimed at strengthening the responsibility of the arbitration manager for his inaction and/or improper performance of his powers, and for the further development of recommendations aimed at improving the work of state bodies, increasing the level of their interaction when considering bankruptcy cases.

As a conclusion, the author claims that administrative-delict relations are integral components of the core of social relations that arise during bankruptcy, which is explained by the following, firstly, the state body on bankruptcy is a subject of power, secondly, between relations of subordination exist between the specified subjects; thirdly, for the emergence of such relations, it is enough for the subject of power to show his will, fourthly, the rights and obligations of the parties to these relations are established by law, fifthly, the subject of power may apply state control, which is manifested in the form of scheduled and unscheduled audits of the arbitration manager's activities, sixthly, the results of the audits are formalized in individual legal acts, while the response to the complainants within the scope of the audit is given in compliance with the requirements of the Law of Ukraine "On Administrative Procedure". Along with this, the author considers separately the administrative and legal relations of planning in the process of exercising powers by the state control body.

Key words: bankruptcy, legal relations, administrative legal relations, control body, administrative-delict relations in the bankruptcy procedure.

Постановка проблеми та її актуальність. Предметом правового регулювання процедури банкрутства є суспільні відносини, які виникають у процесі відновлення платоспроможності. Такі відносини є динамічними та багатограними, а тому потребують спеціального механізму правового регулювання, особливо у контексті дискусій щодо превалювання норм господарського права над нормами інших галузей права, у зв'язку

з цим виникає нагальна потреба у розмежуванні суспільних відносин, які виникають у процесі відновлення платоспроможності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання природи відносин банкрутства, були предметом дослідження таких вчених, як О. Бірюков, А. Бутирський, В. Джунь, Б. Поляков, П. Пригуза, В. Радзивілюк, Р.Б. Поляков, Ю. Кліменко, Н.М. Павлюк та інших.

Разом з тим, варто зазначити, що у вище зазначених авторів існує власний підхід щодо видів правовідносин, які виникають у процесі банкрутства, та їх ключових характеристик, що зумовлено різноманітністю концептуальних підходів у теорії права та модифікацією законодавства з питань банкрутства та суміжних галузей права.

Метою цієї статті є дослідити та згрупувати види суспільних відносин, які виникають у процедурі банкрутства та визначити місце адміністративно-деліктних відносин серед них.

Виклад основного матеріалу. У науковій літературі поняття «правовідносини» застосовується у досить широкому значенні.

Так, на думку О. Скакун, правовідносини - це врегульовані нормами права та забезпечувані державою вольові суспільні відносини, що виражаються в конкретному зв'язку між суб'єктами - правомочними (носіями суб'єктивних прав) і зобов'язаними (носіями обов'язків) учасниками цих відносин [5, с. 382-384].

На думку Т.А. Кобзевої, правовідносини - це особливий вид зв'язку права з урегульованими ним суспільними відносинами, в якому діалектично поєднується абстрактність норми з конкретністю даного життєвого випадку [2, с. 165].

О. Дніпров вважає, що визначити та охарактеризувати поняття правовідносин можливо на кількох рівнях - на рівні загальної теорії права (приватне та публічне право); на рівні теорії (методології) тієї чи іншої галузі права; на рівні застосування конкретної норми відповідної галузі права [1, с. 176].

На думку В. Радзивілюка, під відносинами запобігання банкрутству (неспроможності) варто розглядати сукупність матеріальних, організаційних, процесуальних та інших взаємопов'язаних суспільних відносин, що складаються між боржником та його кредиторами, між названими особами та учасниками провадження у справі про банкрутство а також господарським судом у зв'язку та внаслідок з неплатоспроможністю боржника, що виникла у зв'язку з незадовільними результатами здійснення останнім господарської

діяльності, реалізація цих відносин має на меті відновлення платоспроможності боржника, регулювання його боргів і запобігання банкрутству та ліквідації неплатоспроможного боржника [4, с. 154-155].

На підставі вище зазначеного стає очевидним, що під правовідносинами, які складаються у процедурі банкрутства варто розуміти сукупність суспільних відносин, які виникають між боржником та кредиторами або іншими зацікавленими особами у справі про банкрутство, а також між господарським судом та боржником, між арбітражним керуючим (розпорядником майна, керуючим санацією, ліквідатором) та органом, який здійснює контроль за його діяльністю, та які спрямовані на задоволення вимог кредиторів або відновлення платоспроможності боржника, регулюються нормами різних галузей права (зокрема, цивільного, господарського, адміністративного) та у випадку їх порушення тягнуть за собою адміністративну, дисциплінарну, кримінальну та цивільно-правову відповідальність.

Для чіткого розуміння відносин, які виникають в процедурі банкрутства, необхідно визначити характерні риси та особливості таких правовідносин.

Слід відмітити, що правовідносинам, які виникають у процедурі банкрутства, як і будь-яким іншим правовідносинам, властиві такі ознаки (визначенні М.В. Старинським): а) вони виникають на основі норм права; б) характеризуються наявністю у сторін суб'єктивних юридичних прав та обов'язків; в) являють собою суспільний зв'язок конкретних осіб; г) здійснення суб'єктивних прав та юридичних обов'язків забезпечується можливістю державного примусу [6].

Разом з тим, на думку М.В. Старинського, кожним правовідносинам притаманні певні особливості, які зумовлені сферою виникнення, предметом, суб'єктивним складом та специфікою нормативно-правового регулювання [6].

Так, наприклад, на підставі диференціації відносин банкрутства Р.Б. Поляков виділив такі їх ознаки [3]. Зокрема, на його думку, зазначені відносини виникають з моменту відкриття справи про банкрутство та закінчуються її закриттям, в основі відносин лежить неплатоспроможність (зупинення поточних платежів) або її загроза, самі відносини носять публічний характер, при правовому регулюванні відносин банкрутства має місце переплетення (інтерференція) матеріальних та процесуальних норм, застосування комплексу процесуальних і матеріальних норм права інших

галузей здійснюється через призму особливостей відносин банкрутства.

Р.Б. Поляков здійснює поділ відносин, які виникають в процедурі банкрутства, за наступними критеріями: за видом боржника, за характером відносин, за призначенням процедури банкрутства, за змістом правового елемента, за сферою дії [3].

В. Радзивілюк, досить точно відмічає, що в системі відносин запобігання банкрутству (неспроможності) наявні різні групи суспільних відносин, до яких можна віднести: майнові, організаційні, матеріально-організаційні, процедурні, відносини, які мають характер цивільно-правових зобов'язальних відносин, відносини, що входять до сфери трудового права, тощо [4].

Тому, необхідно зупинитися на характеристиці деяких з них.

З теорії держави і права відомо, що організаційні правовідносини виникають в процесі здійснення організаційних заходів спрямованих на реалізацію правозахисної функції.

З аналізу норм Кодексу України з процедур банкрутства вбачається, що до організаційних відносин, зокрема, можна віднести відносини, які виникають в процесі організації та продажу майна боржника, адже саме на цьому етапі арбітражний керуючий вчиняє певну сукупність дій: складає перелік майна, шляхом проведення інвентаризації, визначає вартість майна, погоджує умови продажу майна з комітетом кредиторів, укладає договір з біржою, проводить аукціон, з дотриманням норм Порядку організації та проведення аукціонів з продажу майна боржників у справах про банкрутство (неплатоспроможність) та Кодексу, оформляє документи (договір, акт), здійснює погашення вимог кредиторів у порядку черговості; головна мета при цьому - захист інтересів кредиторів та боржника, від неправомірного відчуження майна банкрута.

Найбільшою групою відносин в процедурі банкрутства є господарсько-процесуальні відносини, які виникають у процесі господарського судочинства, та складаються між судом з одного боку та учасниками по справі, при цьому, у межах даної групи відносин варто розмежувати учасників у справі про банкрутство та сторони, які беруть участь у провадженні. Специфікою є те, що розгляд усіх майнових спорів, стороною в яких є боржник у справі про банкрутство, повинен відбуватися саме і виключно господарським судом, у провадженні якого перебуває справа про банкрутство, в межах цієї справи, такий висновок

викладений Великою Палатою ВС у постановках від 15.01.2020 у справі № 607/6254/15-ц, від 28.01.2020 у справі № 50/311-б.

Трудові відносини, проявляються у обов'язку арбітражного керуючого звільняти осіб відповідно до норм законодавства, у прорахунку належних виплат та відшкодувань. У межах цих відносин варто говорити про реалізацію функцій медіатора при вирішенні арбітражним керуючим конфлікту інтересів по справі, конфлікту правових позицій та міжособистісних конфліктів.

Процедурні відносини проявляються, зокрема, внаслідок вчинення арбітражним керуючим дій спрямованих на внесення змін до Єдиного державного реєстру фізичних, юридичних осіб та громадських формувань, інформації щодо керівника, подачі інформації щодо уповноважених осіб до органів державної влади, з дотриманням строку визначеного нормами податкового законодавства, внаслідок подачі відповідних форм звітності до органу державного контролю, та в процесі відкриття єдиного рахунку в банківських установах, тощо.

Крім цього, в межах справи про банкрутство, можна виокремити, в складі цивільно-правових відносин, абсолютні, загальнорегулятивні та відносні правовідносини. Найяскравішим прикладом їхньої реалізації є витребування майна з чужого незаконного володіння, визнання договорів/правочинів не дійсними, звернення з позовами до керівників чи інших осіб, які несуть з боржником субсидіарну чи солідарну відповідальність.

Разом з тим, на підставі аналізу праць науковців, які здійснюють дослідження питань відносин, які виникають у процедурі банкрутства, потрібно виокремити найбільш домінуючі групи із них: за галузевою належністю: а) адміністративні; б) трудові; в) цивільні; г) фінансові; за змістом: а) основні; б) допоміжні; за сферою зв'язків між суб'єктами: а) горизонтальні; б) вертикальні.

Лише внаслідок диференціації правовідносин можливо чітко визначити місце відносин пов'язаних з банкрутством (неспроможності) серед інших правових явищ.

Разом з тим, на мою думку, досить мало уваги приділяється адміністративно-деліктним відносинам та адміністративно-правовим відносинам, які пов'язані з плануванням у процесі реалізації повноважень органу контролю.

Тому, у контексті досліджуваного питання, слід зупинитися на такій категорії відносин як адміністративно-деліктні правовідносини.

На думку О. Дніпрова, виокремлюючи ознаки адміністративно-правових відносин, необхідно

виходити з доктрини адміністративного права та людиноцентристської ідеології, яка формує відповідні правові підходи до здійснення публічного адміністрування. Залежно від того, який прояв або вид публічного адміністрування реалізується - владно-розпорядчий (державно-управлінський) або публічно-сервісний, необхідно й виокремлювати загальні та спеціальні ознаки адміністративно-правових відносин [1, с. 177-178].

Разом з цим, характерною особливістю адміністративно-деліктних правовідносин, які виникають у процедурі банкрутства є те, що вони виникають як реакція уповноваженого державою органу на протиправну дію/бездіяльність арбітражного керуючого (розпорядника майна, керуючого санацією, ліквідатором), що проявляється порушенням встановленого чинним законодавством порядку. Зазначене накладає певні особливості практично на всі елементи цих правовідносин.

Метою виникнення зазначених відносин є захист фізичних та юридичних осіб щодо дій арбітражного керуючого з невиконання або неналежного виконання ним покладених на нього повноважень, у кожній окремій справі про банкрутство.

Суб'єктами цих відносин є особи, які в процесі свого функціонування виконують ряд повноважень, визначених нормами Кодексу України з процедур банкрутства. Характерно, що моментом виникнення зазначених правовідносин є день постановлення ухвали господарського суду про покладення на арбітражного керуючого відповідних повноважень (розпорядника майна, керуючого санацією, ліквідатора), адже, з цього часу створюються передумови для вжиття заходів контролю щодо арбітражних керуючих, у випадку порушення ними інтересів інших осіб по справі, шляхом не виконання або неналежного виконання своїх обов'язків.

Водночас, припинення зазначених правовідносин не пов'язано із відстороненням арбітражного керуючого від справи за його власним бажанням чи за рішенням комітету кредиторів, а в деяких випадках, навіть із закриттям господарським судом провадження по справі.

Варто зазначити, що чинне законодавство встановлює чіткі критерії, якими мають володіти суб'єкти зазначених відносин для того, щоб вони були визнані суб'єктами правовідносин у процедурі банкрутства. Так, для набуття статусу арбітражного керуючого, фізична особа повинна отримати свідоцтво про право на здійснення діяльності арбітражного керуючого, дотримуватися вимог

щодо страхування своєї діяльності, щодо діловодства, щодо офісу та періодичності навчання, крім того, наприклад, при розгляді справи про банкрутство страховика арбітражний керуючий повинен скласти іспит за програмою підготовки арбітражних керуючих у справах про банкрутство небанківських фінансових установ.

Тобто, окрім, загальної правосуб'єктності суб'єкти мають володіти спеціальною правосуб'єктністю.

З іншої сторони суб'єктом цих правовідносин є державний орган з питань банкрутства та/або саморегульована організація арбітражних керуючих. Саме вони наділені повноваженнями здійснювати перевірку діяльності арбітражного керуючого на предмет дотримання ним вимог законодавства та професійної етики арбітражного керуючого.

З аналізу загальної доктрини вбачається, що об'єктами правовідносин є те, на що спрямовані суб'єктивні права і юридичні обов'язки суб'єктів правових відносин, тобто усе те, що становить предмет їхніх інтересів.

Таким чином, у нашому випадку об'єктом адміністративно-деліктних відносин виступає конкретне питання, визначене скаржником (юридичною, фізичною особою), відповідно до норм Кодексу України з процедур банкрутства, яке є релевантним, та свідчить про порушення арбітражним керуючим прав інших учасників, у межах конкретної справи.

Змістом адміністративно-деліктних правовідносин, які виникають у процедурі банкрутства є поведінка суб'єктів які реалізують свої права та виконують свої обов'язки. При цьому, аналізуючи чинне законодавство з питань банкрутства можна виділити юридичний та фактичний зміст цих правовідносин. Реальна поведінка учасників таких відносин є фактичним змістом, а допустима державою, яка передбачає, послідовність дій суб'єкта відповідно до норм права, та настання юридично значущого результату - юридичним змістом [6].

Таким чином, особливістю даних відносин є порушення їхніх прав.

Водночас, адміністративно-правові відносини планування виникають у процесі реалізації повноважень органу контролю при підготовці до перевірки діяльності арбітражного керуючого, сюди можна віднести підготовку питань, які підлягають перевірці, графік проведення перевірки, підготовку документів (направлення, повідомлення), тощо.

Висновки. На підставі вище зазначеного вбачається, що у процедурі банкрутства наявні різні

групи суспільних відносин, існує ряд підходів та критеріїв спрямованих на їхню диференціацію. Найбільш актуальною є галузева та предметна класифікація.

Водночас, варто звернути увагу, що на сьогодні існує незначна кількість наукових праць, які стосуються адміністративних відносин, що виникають у процесі банкрутства.

Адміністративно-деліктні відносини є невід'ємними складовими суспільних відносин, які виникають у процесі банкрутства, що пояснюється наступним, по-перше, державний орган з питань банкрутства є суб'єктом владних повноважень, по-друге, між зазначеними суб'єктами існують відносини підпорядкування; по-третє, права та обов'язки сторін цих відносин встановлюються законом, по-четверте, Міністерство юстиції України реалізовує функції державного контролю, які проявляються у формі планових та позапланових перевірок діяльності арбітражного керуючого, по-п'яте, результати таких перевірок оформлюються індивідуальними правовими актами, при цьому, у межах перевірки, відповідь скаржнику надається з дотриманням вимог Закону України «Про адміністративну процедуру», по-шосте, результати перевірки можуть бути оскаржені в судовому або адміністративному порядку, по-сьоме, за порушення законодавства передбачено відповідальність та застосування дисциплінарних стягнень.

Таким чином, розмежування правовідносин потрібне для подальших досліджень, зокрема, для визначення видів відповідальності, розробки критеріїв ефективності адміністративної процедури у справах про банкрутство, спрямованих на посилення відповідальності арбітражного керуючого за його бездіяльність та/або неналежне виконання своїх повноважень та для подальшої розробки рекомендацій, спрямованих на вдосконалення роботи державних органів, підвищення рівня їхньої взаємодії при розгляді справ про банкрутство.

Література

1. Дніпров О. Адміністративно-правові відносини в умовах трансформації предмета адміністративного права. *Підприємництво, господарство і право* 2021. № 3. С. 175-179. URL: <http://pgr-journal.kiev.ua/archive/2021/3/28.pdf> (дата звернення: 28.02.2024).

2. Кобзєва Т.А. Адміністративно-правове забезпечення управління фінансовою системою України : дис. ... д-ра юридичних наук : 081. Суми, 2018. 428 с.

URL: <https://dduvs.in.ua/wp-content/uploads/files/Structure/science/rada/dissertations/21/1.pdf> (дата звернення: 28.02.2024).

3. Поляков Р.Б. Сутність відносин банкрутства (неплатоспроможності). Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції 2023. №2. С. 63-73 URL: http://apnl.dnu.in.ua/2_2023/10.pdf (дата звернення: 28.02.2024).

4. Радзивілюк В.В. Предмет інституту запобігання банкрутства (неспроможності). *Юридичний вісник* 2010. №2. С. 154-157 URL: <file:///C:/Users/user/Downloads/alexii,%D0%A0%D0%B0%D0%B4%D0%B7%D0%B8%D0%B2%D1%96%D0%B%D1%8E%D0%BA+%D0%92.%D0%92..pdf> (дата звернення: 28.02.2024).

5. Скакун О. Теорія права і держави : підручник. 2-ге видання. Київ: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2010. 520 с.

6. Старинський М.В. Поняття та особливості адміністративно-деліктних валютних правовідносин. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. № 34. С. 140-143. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21C (дата звернення: 28.02.2024).

Заїка К. П.,
аспірантка

Сумського державного університету,
головний спеціаліст Центрального відділу
з питань банкрутства
Управління банкрутства
Східного міжрегіонального управління
Міністерства юстиції